

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันมีการสร้างและพัฒนาทางด้านวัตถุมากขึ้นทำให้มีการใช้และทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยไม่คำนึงถึงว่าจะส่งผลกระทบต่อสภาวะแวดล้อมและมนุษย์ด้วยกัน เมื่อเกิดปัญหาขึ้นมนุษย์จึงได้พยายามแก้ไขปัญหาสีงแวดล้อมมาโดยตลอดด้วยการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาใช้ในการแก้ไขปัญหา กำหนดมาตรการทางสังคมขึ้นใช้ป้องกันและแก้ไข ตลอดจนพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อม แต่ปัญหาสีงแวดล้อมยังคงเพิ่มความรุนแรงมากยิ่งขึ้น สิ่งหนึ่งที่นักการศึกษาพยายามหาทางออกคือการปลูกฝังทัศนคติ สร้างจิตสำนึกในด้านสิ่งแวดล้อมให้กับเยาวชนอันจะเป็นกำลังสำคัญของชาติที่จะพัฒนายั่งยืนต่อไป ตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2535 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2535, หน้า 7-8) ที่ได้กล่าวไว้ในฐานะที่มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติจะต้องดำรงอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติอย่างกลมกลืนและเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มนุษย์จะต้องตระหนักถึงการใช้อยู่และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสมโดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และตามนัยแผนการศึกษานับนี้ยังกล่าวถึงความมุ่งหมายของการจัดการศึกษาด้านสังคมว่า เมื่อบุคคลได้รับการศึกษาจะมีพฤติกรรมที่สามารถใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้ถูกต้องและสามารถอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ดี และตามนัยในสาระสำคัญประการหนึ่งในแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 8 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2539, หน้า 20-22) ได้เน้นการศึกษาให้สนองกับความต้องการของบุคคล ชุมชน สังคม และประเทศชาติสอดคล้องกับความเป็นจริงในวิถีชีวิตของคนกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและคุณค่าในสังคมไทย ตลอดจนสถาบันการศึกษาจะต้องเสริมสร้างบรรยากาศสภาพแวดล้อม เพื่อส่งผลต่อการเรียนรู้ที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ ผู้เรียนได้พัฒนาความพร้อมทั้งร่างกายและจิตใจ และในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542(สำนักงานปฏิรูปการศึกษา, 2543, หน้า 10-11) ได้กำหนดความมุ่งหมายและหลักการไว้ว่าในกระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รู้จักรักษาและส่งเสริมสิทธิหน้าที่ เสรีภาพ ความเคารพกฎหมาย ความเสมอภาค และศักดิ์ศรี

ความเป็นมนุษย์ มีความภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมและของ
ประเทศชาติ รวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปวัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญา และความรู้
อันเป็นสากล ตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการ
ประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้และเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

ในการทำนองเดียวกัน ดิเรก พรสีมา,(2543, หน้า 9-12) ได้กล่าวถึง ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและมลภาวะว่า จากสภาพความเป็นจริงที่ปรากฏในปัจจุบัน ทรัพยากรของโลกและของประเทศของเราได้ลดลงอย่างต่อเนื่องทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ เหตุมาจากการกระทำของมนุษย์ที่ใช้อย่างไม่ระมัดระวัง การที่จำนวนประชากรของโลกเพิ่มขึ้นเฉลี่ยปีละประมาณ 80 ล้านคน แต่ทรัพยากรธรรมชาติของโลกลดลงทุกวัน การที่มนุษย์จะเอาตัวรอดในอนาคตได้ จึงจำเป็นต้องมีความรู้ความสามารถมากกว่ามนุษย์ในอดีตและปัจจุบันหลายสิบเท่า นอกจากความรู้ด้านภาษา คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแล้ว มนุษย์รุ่นใหม่จำเป็นต้องเป็นมนุษย์สิ่งแวดล้อมคือมีความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างดี ลงมือฟื้นฟูและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตสภาพรวมของทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และมลภาวะจึงกลายเป็นแรงผลักดันสำคัญที่ส่งผลต่อแรงผลักดันทางการศึกษาในด้านนี้

ด้วยความตระหนัก กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม (ม.ป.ป., หน้า 2 - 4) จึงมีแนวคิด เริ่มต้นเป้าหมายของการดำเนินงานสิ่งแวดล้อมศึกษาโดย การพัฒนาเจตคติในการระแวดระวังรักษา และความผูกพันห่วงใย อันจะช่วยเสริมสร้างให้มนุษย์แต่ละคนมีความต้องการและความ สามารถที่จะปฏิบัติตนอย่างรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม การดำเนินงานของสิ่งแวดล้อมศึกษา จึงไม่ได้เป็นเพียงเรื่องของการให้ความรู้สิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่จะรวมถึงการสร้างความรู้สึก เจตคติ ทักษะและการปฏิบัติทางสังคมเข้าไปด้วย การดำเนินงานสิ่งแวดล้อมศึกษาจึงจำเป็นต้องใช้บุคลากรที่มีความรู้ ความเข้าใจถึงเทคนิควิธีการในกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษาต้องมี สื่อต่าง ๆ ที่มีประสิทธิภาพเพื่อเป็นเครื่องมือและที่สำคัญคือจะต้องมีเครือข่ายที่จะช่วยหนุนเสริม ให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แล้วร่วมทำงานเพื่อพัฒนาทักษะของผู้ดำเนินงานสิ่งแวดล้อมศึกษา อย่างสม่ำเสมอ ศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาระดับจังหวัด จึงเป็นโครงการที่กรมส่งเสริมคุณภาพ สิ่งแวดล้อมกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ดำเนินการสนับสนุนให้เกิดการ พัฒนากระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษา ทั้งในและนอกกระบวนการโรงเรียนให้บรรลุตามหลักการดังกล่าว ศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาระดับจังหวัดจะทำหน้าที่เป็นเครือข่ายการดำเนินงานพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษา โดยรวมประสานกับชุมชน หน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ในจังหวัด ทั้งนี้เพื่อสร้างกระบวนการ

เรียนรู้ที่มีฐานมาจากสภาพสิ่งแวดล้อมในชุมชน และการใช้ทรัพยากรบุคคลในท้องถิ่น ให้เกิดประโยชน์มากที่สุดในการพัฒนางานสิ่งแวดล้อมศึกษา ดังนั้นกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมจึงได้ประสานงานกับกรมสามัญศึกษาและหน่วยศึกษานิเทศก์ ในเขตการศึกษาเพื่อรวบรวมข้อมูลของโรงเรียนสังกัดกรมสามัญศึกษาที่มีความพร้อมทั้งระดับนโยบาย บุคลากร สถานที่ให้บริการและอื่น ๆ ในการร่วมกันดำเนินโครงการให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้และได้มีการประสานงานกับหน่วยศึกษานิเทศก์ในเขตการศึกษาและโรงเรียนในระดับพื้นที่รวมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ เพื่อคัดเลือกเป็นศูนย์สิ่งแวดล้อมระดับจังหวัด นอกจากนี้ ได้มอบหมายงานให้ศูนย์ฯ จัดตั้งคณะกรรมการบริหารศูนย์ฯ ซึ่งประกอบไปด้วยผู้แทนจากฝ่ายต่าง ๆ เช่น ผู้แทนจากโรงเรียนเครือข่าย ผู้แทนจากชุมชน สถาบัน การศึกษา หน่วยงานระดับท้องถิ่นและองค์กรเอกชน

ในขณะที่ บรรจง วรณสุริยะ (2545) ได้ให้สัมภาษณ์ว่า ปัจจุบันปัญหาการปฏิบัติงานของศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาจังหวัด พัฒนาไปค่อนข้างช้า สืบเนื่องมาจากบุคลากรขาดความตั้งใจจริงในการปฏิบัติงาน งานใดก็ตามหากบุคลากรขาดความเอาใจใส่ ไม่อุทิศให้กับการปฏิบัติงาน งานนั้นย่อมไม่เกิดการพัฒนา อีกประการหนึ่งในเรื่องของการบริหารงานของศูนย์ฯ ทั้งประธานศูนย์ฯ เลขานุการศูนย์ฯ หากบุคลากรทั้งสองไม่มีศักยภาพในการปฏิบัติงานของศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาจังหวัด งานก็จะไม่บังเกิดผลที่มีประสิทธิภาพเช่นกัน บุคลากรเหล่านี้จะต้องมีวิสัยทัศน์ คุณวุฒิ มีมนุษยสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน มีความรู้ความชำนาญ ตลอดจนมีผลการปฏิบัติงาน จนเป็นที่ประจักษ์และน่าเชื่อถือต่อบุคลากรโรงเรียนในเครือข่าย จึงจะสามารถบริหารงานนี้ได้ อีกประการหนึ่งในเรื่องของขนาดโรงเรียนที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นโรงเรียนที่ตั้งศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาจังหวัด ปัจจุบันที่ประสบปัญหาอยู่ บางโรงเรียนเป็นโรงเรียนขนาดใหญ่ มีจำนวนห้องเรียน นักเรียน บุคลากรจำนวนมาก มีความซับซ้อนต่อการบริหารภายใน ทำให้การประสานงานเกิดความล่าช้า บางครั้งจึงดูเหมือนว่าการปฏิบัติงานของศูนย์ฯ จะถูกมองข้ามหรือให้ความสำคัญน้อยกว่างานอื่น ๆ ในสายตาของผู้บริหาร ตรงกันข้ามกับโรงเรียนขนาดใหญ่ คือโรงเรียนที่มีขนาดเล็ก ซึ่งได้รับการคัดเลือกเป็นโรงเรียนที่ตั้งศูนย์ฯ เช่นกัน โรงเรียนเหล่านี้ขาดความพร้อมหลาย ๆ ด้าน เป็นต้นว่า อาคารสถานที่ จำนวนบุคลากร วัสดุอุปกรณ์ การคมนาคมฯ สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่สร้างปัญหาการปฏิบัติงานแทบทั้งสิ้น

ศูนย์ส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมศึกษาจังหวัด เขตการศึกษา 8 (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, ม.ป.ป., หน้า 31-32) ได้รับงบประมาณสนับสนุนตั้งแต่ ปีงบประมาณ 2540 มาดำเนินงาน ซึ่งปัจจุบันเป็นปีที่ 5 งบประมาณดังกล่าวได้นำมาบริหารและพัฒนาศูนย์ฯ ในเขตการศึกษา 8 มีศูนย์ฯ ที่ได้ดำเนินการทั้งหมด 10 ศูนย์ฯ ใน 8 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง พะเยาแพร่ น่าน ลำพูนและแม่ฮ่องสอน สำหรับจังหวัดเชียงใหม่ มีศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาจังหวัดอยู่ 3 ศูนย์ฯ ได้แก่ ศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาจังหวัดเชียงใหม่ (โรงเรียนจอมทอง) ศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาจังหวัดเชียงใหม่ (โรงเรียนห่อพระ) ศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาจังหวัดเชียงใหม่ (โรงเรียนแม่หอพระ) ส่วนของจังหวัดอื่น ๆ ในเขตนี้ มีเพียงจังหวัดละ 1 ศูนย์ฯ เท่านั้น โดยให้ชื่อจังหวัดนั้น ๆ ต่อท้ายเช่นศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาจังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

ในการดำเนินงานของศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาจังหวัด เขตการศึกษา 8 (หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 8, 2543, หน้า 9) ที่ผ่านมาประสบปัญหาเกี่ยวกับการบริหารงานศูนย์ฯ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์ฯ กับโรงเรียนในเครือข่าย มีเวลาประสานงานกันน้อย เนื่องจากโรงเรียนซึ่งเป็นที่ตั้งของศูนย์ฯ กับโรงเรียนในเครือข่ายอยู่ห่างไกลกัน อัตราบุคลากรที่มีหน้าที่รับผิดชอบในด้านนี้น้อย บางคนรับผิดชอบงานอื่นนอกเหนือจากงานสอนที่โรงเรียนมากเกินไปกำลังที่จะปฏิบัติงานบางคนจึงลาออก เกิดการสับเปลี่ยนตัวบุคลากรบ่อย ๆ จึงทำให้ไม่รู้ว่างานที่จะต้องปฏิบัติ โครงสร้างของคณะกรรมการศูนย์ฯ ไม่ชัดเจน

นอกจากนั้นหน่วยศึกษานิเทศก์ เขตการศึกษา 8 และกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ยังมองปัญหาเพิ่มอีกหลายด้าน จึงได้มีการประชุมหาแนวทางให้ความร่วมมือและประสานงานในรูปแบบต่าง ๆ โดยสรุปเป็นข้อเสนอแนะแก่ศูนย์ฯ ว่า ศูนย์ฯ ควรมีการประชุมร่วมกัน อย่างน้อย 2 ครั้งต่อภาคเรียน กิจกรรมของศูนย์ฯ ควรได้รับข้อมูลมาจากความต้องการ ความจำเป็นและเป็นข้อตกลงร่วมกันของคณะกรรมการศูนย์ฯ กิจกรรมควรดำเนินการเสร็จสิ้นภายในเดือนกันยายนของทุกปี เพื่อสอดคล้องกับปีงบประมาณ กิจกรรมของศูนย์ฯ ควรเหมาะสมกับศักยภาพ และเวลาของศูนย์ฯ เพื่อให้การดำเนินงานเกิดประสิทธิภาพ ตลอดจนศูนย์ฯ ควรมีการรายงานผลการดำเนินงานต่อเครือข่าย ได้แก่ สำนักงานสามัญศึกษาจังหวัด สหวิทยาเขต กลุ่มโรงเรียน หน่วยศึกษานิเทศก์ โรงเรียนในจังหวัด หน่วยงานที่ให้การสนับสนุน เป็นต้น เป็นระยะ ๆ อย่างต่อเนื่อง (หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา, ม.ป.ป., หน้า 44)

จากสภาพปัญหาของศูนย์สิ่งแวดลอมศึกษาจังหวัด เขตการศึกษา 8 ดังกล่าวข้างต้น เป็นสาเหตุสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อการดำเนินงานของศูนย์ฯ ทำให้การดำเนินงานของศูนย์ฯ ไม่สามารถสร้างความตระหนักและเจตคติต่อเพื่อนมนุษย์ในการส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่เหมาะสม อันจะเป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดลอม ซึ่งเป็นมาตรการสำคัญยิ่งต่อการจัดการสิ่งแวดลอม ผู้วิจัยซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติงานในฐานะผู้บริหารศูนย์ฯ และมีหน้าที่เสนอโครงการ ประสานงานกับโรงเรียนในเครือข่าย เป็นวิทยากรให้ความรู้ ให้คำปรึกษาในด้านการบริหารงาน จึงได้ศึกษาการปฏิบัติงานของศูนย์สิ่งแวดลอมศึกษาจังหวัด เขตการศึกษา 8 อย่างเป็นระบบ ผลที่ได้จะนำไปเป็นแนวทางในการดำเนินงานของศูนย์ฯ ที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการปฏิบัติงานของศูนย์สิ่งแวดลอมศึกษาจังหวัดในเขตการศึกษา 8
2. เพื่อศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะในการปฏิบัติงานของศูนย์สิ่งแวดลอมศึกษาจังหวัด ในเขตการศึกษา 8

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านประชากร

การวิจัยครั้งนี้ศึกษาจากกลุ่มประชากร ซึ่งเป็นประธานศูนย์สิ่งแวดลอมศึกษาจังหวัด, เลขานุการศูนย์ฯ, ผู้ช่วยเลขานุการศูนย์ฯ, คณะกรรมการศูนย์ฯ, ผู้ช่วยฝ่ายวิชาการโรงเรียนที่ตั้งศูนย์ฯ, อาจารย์ใหญ่หรือผู้อำนวยการโรงเรียนในเครือข่าย, ศึกษาพิเศษกรมสามัญศึกษาประจำจังหวัดที่มีหน้าที่รับผิดชอบการดำเนินงานศูนย์ฯ ในพื้นที่เขตการศึกษา 8 ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง พะเยาแพร่ น่าน ลำพูนและแม่ฮ่องสอน ในปีการศึกษา 2544

ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาการปฏิบัติงานของศูนย์สิ่งแวดลอมศึกษาจังหวัดในเขตการศึกษา 8 ตามขอบเขตเนื้อหา ดังนี้ การวางแผน/โครงการ การประสานงาน การฝึกอบรมบุคลากร การผลิตสื่อสิ่งแวดลอม การให้บริการสื่อ การนิเทศ การประเมินผล และการรายงานผล

นิยามศัพท์เฉพาะ

ศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาจังหวัด หมายถึง องค์กระระดับจังหวัด จัดตั้งขึ้นเพื่อทำหน้าที่เป็นเครือข่ายการส่งเสริมและพัฒนางานสิ่งแวดล้อมศึกษาในระดับจังหวัด

ประธานศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาจังหวัด หมายถึง ผู้อำนวยการโรงเรียน สังกัดกรมสามัญศึกษา ที่เป็นที่ตั้งศูนย์ฯ

เลขานุการศูนย์ฯ หมายถึง ข้าราชการครูที่ได้รับการแต่งตั้งให้ทำหน้าที่ประจำและรับผิดชอบงานศูนย์ฯ

ผู้ช่วยเลขานุการศูนย์ฯ หมายถึง ข้าราชการครูที่ได้รับแต่งตั้งให้ทำหน้าที่ประจำและรับผิดชอบงานศูนย์ฯ ช่วยเลขานุการ

คณะกรรมการศูนย์ฯ หมายถึง ผู้แทนจากกลุ่มที่หลากหลายในชุมชน เช่น ผู้บริหารจากโรงเรียนในเครือข่ายศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษา ผู้แทนจากหน่วยงานระดับท้องถิ่น ผู้แทนจากสถาบันการศึกษา ผู้แทนองค์กรพัฒนาการเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม และผู้แทนชุมชน

โรงเรียนในเครือข่าย หมายถึง โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา ที่ตั้งอยู่ในเขตความรับผิดชอบของศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาจังหวัดนั้น ๆ ทุกโรงเรียน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลการวิจัยที่ได้ อาจสามารถนำไปใช้ในการประกอบการพิจารณาปรับปรุงและแก้ไขการปฏิบัติงานของศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาจังหวัดในเขตการศึกษา 8